

ไตรยางค์กับการสอนสังคมศึกษาแบบบูรณาการ

TRIED INSTRUCTIONAL INTEGRATION FOR TEACHING SOCIAL STUDIES

พระมหาจรัญ อทิตตเมธี (ภูษิต)¹

นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹

Phramaha Jongrak Atittamethi (Phuphit)¹

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹

E-mail: rak26.275@gmail.com.¹

บทคัดย่อ

การศึกษาคือขุมทรัพย์ คือเข็มทิศที่นำระยะทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นเครื่องมือคือสมบัติที่ติดตัวเฉพาะบุคคลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และมีความจำเป็นต่อมวลมนุษยทุกยุคสมัย เพราะการศึกษาเป็นเหตุปัจจัยที่จะทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขในท่ามกลางกระแสโลกปัจจุบันที่มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และไม่มีสังคมไหนที่ปฏิเสธได้ว่า การศึกษาเป็นสิ่งที่ไม่ดี

คำสำคัญ: ไตรยางค์, สังคมศึกษา, บูรณาการ.

Abstract

Education is the treasure with in person. It means compass short cut for all life style. So that, education is individual treasure for each important person the necessary for all human being with timeless. Because of education is course of factor which push all human being to be happiness until nowadays. Therefore, no any society deny as badly from education.

Keywords: Tried Instructional, Teaching Social Studies, Integration.

1. บทนำ

ประเทศไทย ได้กำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 โดยกำหนด วิสัยทัศน์ (Vision) เพื่อรองรับการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ไว้วา “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21” และมุ่งพัฒนาทรัพยากรบุคคลของ ชาติให้มีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่

21 คือ 3R & 8C กล่าวคือ 3R ได้แก่ Reading: อานออก (W) Riting: เขียนได้ (A) Rithmatic: มีทักษะในการคำนวณ 8C ได้แก่ Critical Thinking and Problem Solving: มีทักษะในการคิดวิเคราะห์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และแก้ไข ปัญหาได้, Creativity and Innovation: คิดอย่างสร้างสรรค์ คิดเชิงนวัตกรรม, Collaboration Teamwork and Leadership: ความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ, Communication Information and Media Literacy: ทักษะในการสื่อสาร และการรู้เท่าทันสื่อ, Cross-cultural Understanding: ความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม กระบวนการคิดข้ามวัฒนธรรม, Computing and ICT Literacy: ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี, Career and Learning Skills: ทักษะทางอาชีพ และการเรียนรู้, Compassion: มีคุณธรรม มีเมตตา กรุณา มีระเบียบวินัย โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุดคือทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 นี้ มีความรู้ความสามารถ และทักษะที่จำเป็นในการแก้ไขปัญหา ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ในโลกนี้ มีความแตกต่าง และซับซ้อน นับว่า เป็นโจทย์ที่จะต้องใช้ทักษะและความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย การที่จะใช้ศาสตร์แขนงเดียวอาจจะไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ได้ จึงต้องอาศัยการบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ เข้ามาไว้ด้วยกัน ดังนั้นบทบาทและจิตวิญญาณของความเป็นครู จึงมีความจำเป็นที่จะต้องบูรณาการกลุ่มสาระการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นหน่วยการเรียนรู้แบบสหวิทยาการศึกษา เชื่อมโยงกับแนวคิดแห่งศตวรรษที่ 21 เพื่อให้เห็นชัดเจนในเนื้อหาการเรียนรู้ของผู้เรียนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้เรียน และความเป็นไปของโลกในยุคปัจจุบัน เพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเชิงบูรณาการให้ปรับตัวได้ทันยุคสมัย

2. ความหมายของไตรยางค์กับการสอนสังคมศึกษา

ไตรยางค์กับการสอนสังคมศึกษา หมายถึง กระบวนการสอนสังคมศึกษา ที่ประกอบด้วยหลักกระบวนการที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การกำหนดจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ทางการศึกษาด้านสังคมศึกษาว่าจะศึกษาอะไร เมื่อไหร่ที่ไหน และอย่างไร 2) การจัดการประสบการณ์จากการเรียนรู้ในสายสังคมศึกษาว่ามีเป้าหมายและทิศทางอย่างไร ในระยะเวลาจากไหนถึงไหน 3) การประเมินผล ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าส่งผลต่อสังคมปฐมภูมิและสังคมทุติยภูมิมากน้อยเพียงใด เป็นต้น

การสอนสังคมศึกษามีเทคนิควิธีการในการบูรณาการได้หลายแนวทาง เช่น และการเล่านิทาน ประกอบในการสอนสังคมศึกษา การตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความหมายได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแนกง่าย เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสชาติยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดก เรื่อง ลิงเผ่าสวน (ชา.อ. (ไทย) 2/23) หรือ คนขายเหล้า (ชา.อ. (ไทย) 2/23) เป็นต้น พระพุทธเจ้า ทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด

จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียว ก็มีนิทานชาดกถึง 547 เรื่อง

การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยอุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า เช่น

“ภูเขาศิลาล้วน เป็นแห่งทิบ ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม ฉันทิ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะค่านินทาและสรรเสริญ ฉันทัน” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/16)

“คนผู้เรียนรู้น้อย ย่อมแกล้งเหมือนโคถึก เนื้อของเขาเจริญขึ้น แต่ปัญญาหาเจริญไม่” (ส.ม. (ไทย) 19/516)

“เมื่อพระอาทิตย์จะอุทัย ย่อมมีแสงเงินแสงทองปรากฏขึ้นเป็นนิมิตมาก่อน ฉันทิ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตหมายแห่งการบังเกิดขึ้นโพชนงค์ 7 ฉันทัน” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/21)

พุทธวิธีการสอนสังคมแบบการใช้อุปมานี้ น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุด มากกว่ากลวิธีอื่นใด

การใช้อุปการณการสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปการณการสอนชนิดใดต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปการณบ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

อีกประการหนึ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ก็เป็นคำสอนที่ตรัสแก่ผู้ใหญ่ และเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม ทั้งสอนเคลื่อนที่ไปในดินแดนแคว้นต่าง ๆ อย่างอิสระ ชนิดที่ผู้สอนไม่มีทรัพย์สินติดตัวด้วยเหตุนี้ ความจำเป็นที่จะใช้อุปการณจึงมีน้อยและโอกาสที่จะอาศัยอุปการณก็เป็นไปได้ยาก นอกจากนั้นการใช้ข้ออุปมาต่าง ๆ ก็สะดวกกว่า และให้ความเข้าใจชัดเจนอยู่แล้ว แม้เมื่อใช้ของจริงเป็นอุปการณก็มักใช้ในแง่อุปมาอีกนั่นเอง จึงปรากฏว่าคำสอนในแง่อุปมามีมากมาย แต่ไม่ค่อยปรากฏการใช้อุปการณการสอนมากนัก

อย่างไรก็ดี มีตัวอย่างการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปการณการสอนเหมือนกัน โดยทรงใช้เครื่องมือที่มีอยู่ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม จึงปรากฏเรื่องที่พระองค์ทรงสอนสามเณรราหุล เมื่ออายุ 7 ขวบว่า

วันหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา ณ ที่อยู่ของสามเณรราหุล สามเณรมองเห็นแล้วก็ปูลาดอาสนะและจัดน้ำล้างพระบาทไว้ พระผู้มีพระภาคล้างพระบาทแล้วทรงเหลือน้ำไว้ในภาชนะหนึ่ง เมื่อสามเณรถวายบังคมนั่งเรียบร้อยแล้ว

พระองค์ตรัสถามว่า “ราหุล เธอเห็นน้ำเหลืออยู่หน่อยหนึ่งในภาชนะนี้หรือไม่” สามเณรราหุลทูลว่า เห็น จึงตรัสว่า “คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้อยู่ ก็มีคุณธรรมของสมณะเหลืออยู่น้อยเหมือนกัน”

เสร็จแล้ว ทรงเทน้ำนั้นเสีย ตรัสถามว่า เธอเห็นเราเทน้ำหน่อยหนึ่งนั้นทิ้งไปแล้วไหม” สามเณรทูลว่า เห็น ตรัสว่า “คนที่ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ ก็เป็นผู้ที่คุณธรรมของสมณะออกทิ้งเสีย เหมือนอย่างนั้น”

แล้วทรงคว่ำภาชนะลง ตรัสถามว่า “เธอเห็นภาชนะนี้คว่ำลงแล้วไหม” สามเณรทูลว่า เห็น ตรัสว่า “คนที่ไม่มีความละอายในการพูดเท็จทั้งที่รู้อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ชื่อว่าคว่ำไปแล้ว เหมือนอย่างนั้น”

แล้วทรงหงายภาชนะขึ้น ตรัสถามว่า “เธอเห็นภาชนะนี้ว่างเปล่าไหม” สามเณรทูลว่า เห็น จึงตรัสว่า “คนที่ไม่มีความละอายในการพูดเท็จ ทั้งที่รู้อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ว่างเปล่า เหมือนน้ำอย่างนั้น”

ตรัสถามว่า “ราหุล แวนมีประโยชน์อย่างไร?”

ทูลตอบว่า “มีประโยชน์สำหรับส่องดู พระเจ้าข้า”

ตรัสว่า “อันนั้นเหมือนกัน ราหุล บุคคลควรพิจารณาเสียก่อน จึงทำกรรมด้วยกาย วาจา และใจ” (จุฬารัตน์โลวาทสูตร, ม.ม. (ไทย) 13/125-129)

ในการสอนสามเณรนี้ บางทีก็ทรงใช้วิธีทายปัญหา ซึ่งคงจะช่วยให้เกิดความรู้สึกรักสนุกสำหรับเด็ก อย่างเรื่องสอนธรรมยาก ๆ ด้วยสามเณรปัญหาว่า “อะไรเอ๋ย มีอย่างเดียว, อะไรเอ๋ย มีสองอย่าง, อะไรเอ๋ย มีสามอย่าง” ฯลฯ (ช.ช. (ไทย) 25/4)

3. การเล่นคำภาษาและใช้สำนวนในความหมายใหม่ในการสอนสังคมศึกษา

การทำเป็นตัวอย่าง เป็นการบริหารวิธีการสอนสังคมศึกษาที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่าง ก็คือพระจริยวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่ปกติของตนเอง แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี เช่น

คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จ ขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเป็นไข้ท้องร่วง นอนจมกองมูลและคูของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหา จัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัสต่อนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุอาพาธเถิด” (วินย. (ไทย) 5/166)

การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ เป็นเรื่องราวของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้นี้เป็นการแสดงพุทธวิธีการบริหารให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ท่านองกลอนสด บาที่เขาทูลถามหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาได้ตอบแบบนี้ มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปรออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมาย ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่น ในภาษาไทยว่า “ปากกาหัก” “พินตาตักน้ำ” อาจใช้ในความหมายต่างกันได้ในภาษาไทย แต่เมื่อแปลเป็นภาษาอื่นย่อมเสียรส

บางครั้งผู้มาเฝ้าปรึกษาพระองค์ ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ก็ทรงยอมรับคำปรึกษาเหล่านั้นนั้นทั้งหมด แล้วทรงแปลความหมาย อธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องที่ดีงาม เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์ (วินย. (ไทย) 1/2; อง.อุฎฺฐก. 23/101) วินย. และสีเสนาบดีผู้รับแผนมาจากนิครนถนาฏบุตร (วินย. (ไทย) 5/78; อง.อุฎฺฐก. 23/102) เป็นต้น

แม้ในด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟังหันมาสนใจ และกำหนดสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่เท่านั้น และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่า อย่างไหนถูกอย่างไหนผิดอย่างไร จึงเห็นได้ว่า คำว่า พรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไปนุชา ยัญ ฯลฯ ซึ่งเป็นคำสอนในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่างออกไปเป็นอย่างใหม่

อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคน เป็นพุทธวิธีการบริหารการสอนสังคมศึกษา และเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐ์ฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทธานุบายอย่างที่เราเรียกว่าการวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ควรไปโปรดใครก่อน

เมื่อตรัสรู้ใหม่ ๆ ได้เสด็จไปโปรดเบญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์ เมื่อครั้งออกแสวงหาธรรมก่อนข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ที่เบญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ธรรม มีอุปนิสัยอยู่แล้ว หรือในแง่ที่เป็นผู้เคยมีอุปการะกันมา หรือในแง่ที่ว่าเป็นการสร้าง ความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้องหมดความคลางแคลงในพระองค์ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านั้นอาจไปสร้างให้เกิดความคลางแคลงใจขึ้นแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย ครั้นเสร็จจากสั่งสอนเบญจวัคคีย์แล้วก็ได้โปรดยสะกุมาร พร้อมทั้งเศรษฐีผู้เป็นบิดาและญาติมิตร และเมื่อจะเสด็จเข้าแคว้นมคธ พระองค์ก็เสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารทั้งพัน เริ่มด้วยชฎิลคนพี่ใหญ่เสียก่อน แล้วนำชฎิลเหล่านี้ผู้กลายเป็นสาวกแล้ว เข้าสู่นครราชคฤห์ ประกาศธรรม ณ พระนครนั้น ได้ราชาเป็นสาวก เป็นอันว่าพอเริ่มต้นประกาศพระศาสนา ก็ได้ทั้งนักบวชผู้ใหญ่ เศรษฐี และราชา ซึ่งเป็นคนชั้นสูงในสมัยนั้นเป็นสาวก เป็นการทำให้ทางเสด็จเผยแผ่ให้ปลอดภัยต่อไป

ในการทรงสั่งสอนคนแต่ละถิ่น หรือแต่ละหมู่คณะ ก็มักทรงเริ่มต้นที่บุคคลผู้เป็นประมุข เช่น พระมหากษัตริย์ หรือหัวหน้าของชนหมู่นั้น ๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาได้ผลดีและรวดเร็ว และเป็นการยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์ด้วย

ในการบำเพ็ญพุทธกิจประจำวัน พระองค์ก็ทรงสอดส่องพิจารณาบุคคลผู้ควรโปรดในวันนั้นแต่ละเวลา จนรู้สาวแล้วเสด็จไปโปรดในเวลาเช้า เป็นการให้ความสนพระทัยสงเคราะห์บุคคลเป็นราย ๆ ซึ่งให้ผลดีในการสอนยิ่งกว่าการสอนแบบสาด ๆ ไป และแม้เมื่อแสดงธรรมในที่ประชุม ก็ทรงกำหนดบุคคลที่ควรเอาพระทัยใส่เป็นพิเศษในคราวนั้น ๆ ไปด้วย กับทั้งแสดงธรรมโดยวิธีการที่จะทำให้ทุกคนในที่ประชุมได้รับผลประโยชน์ไปอย่างเป็นที่น่าพอใจ ให้เกิดความรู้สึกแก่ทุกคนว่า พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตน ดังกล่าวมาแล้ว

5. การรู้จักจังหวะโอกาสและยืดหยุ่นในการใช้วิธีการสอนสังคมศึกษา

การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งญาณหรืออินทรีย์ ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือตึงตังทำ แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปเสียเปล่า แม้ในการเผยแผ่ศาสนาแก่คนส่วนใหญ่ พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติตามจังหวะและโอกาสด้วย เช่น

ในระยะแรกประกาศพระศาสนา ณ วัน มาฆบูชา มี หลังตรัสรู้ 1 ปี เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระพุทธเจ้า ก็ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์สำหรับเป็นหลักยึดถือร่วมกันของสงฆ์ ที่จะแยกย้ายกันไปบำเพ็ญศาสนกิจ

เมื่อคราวนิครนถนาฏบุตรสิ้นชีวิต เกิดความแตกแยกในหมู่นิครนถ์ พระสารีบุตรถือเหตุการณ์นั้นเป็นอย่าง ชี้ให้ภิกษุเห็นความสำคัญในการร่ายกรองธรรมวินัย ชักชวนพระสงฆ์ให้พร้อมใจกันทำสังคายนา และท่านได้ทำสังคายนาเป็นตัวอย่าง โดยแสดงสังคีสสูตรไว้ (วินย. (ไทย) 5/78; ดุราละเยียดโน, อภ.อภ. (ไทย) 23/102)

ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนอย่างไม่มีอัตรา ตัดตันทา มานะ ทิฐิ เสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวว่าจะถูกรู้สึกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรก็ต้องยอมให้ผู้เรียน รู้สึกตัวว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรชมก็ชม บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตาม ก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ มีพุทธพจน์ว่า

“เราย่อมฝึกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ทั้งอ่อนละมุนละไม และทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/111)

คนบางคนจะให้เขายอมได้ด้วยวิธีการที่ยอมให้เขารู้สึกว่าตัวเขามีเกียรติหรือเก่ง หรือได้สมใจก่อน ผู้สอนจับจุดได้ก็ใช้วิธีสนองความต้องการ แล้วดึงเข้าสู่ที่หมายได้ตามประสงค์ เช่น คราวที่เวรัญชาพราหมณ์ บริภาษพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงรับสมอ้างตามคำบริภาษนั้นให้สมพราหมณ์ แล้วจึงค่อยชี้แจงแก้ไข ให้เขาเลื่อมใสพระองค์ภายหลัง เช่น

เมื่อเผชิญอาฬวกะยักษ์ผู้ร้าย พระองค์เสด็จเข้าไปในที่อยู่ของอาฬวกะ อาฬวกะสั่งพระองค์ให้เสด็จออกไป พระองค์ก็เสด็จออกตามสั่ง อาฬวกะสั่งพระองค์ให้เสด็จเข้าไปอีก พระองค์ก็เสด็จเข้าไปอีก อาฬวกะสั่งพระองค์ให้เสด็จเข้าออกอย่างนี้ ซึ่งพระองค์ก็ทรงปฏิบัติตามอย่างว่าง่ายถึง 3 วาระ ให้เขารู้สึกสนใจในอำนาจของตนก่อน ต่อจากนั้น จึงทรงเปลี่ยนกลวิธีและก็ได้โปรดอาฬวกะลงเป็นสาวกสำเร็จ (ขุ.สุ. (ไทย) 25/310)

อีกตัวอย่างหนึ่ง พราหมณ์คนหนึ่งเป็นคนมีมานะ นิสัยแข็งกระด้าง ไม่ไหว้แม่แต่มารดา บิดา อาจารย์ และพี่ชาย วันหนึ่งขณะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม เขาคิดว่าจะลองเข้าไปเฝ้า

“ถ้าพระสมณโคตม ตรัสกะเรา เราก็จะพูดกับท่าน ถ้าพระสมณโคตมไม่ตรัสกะเรา เราก็จะไม่พูดด้วยกับท่าน”

แล้วเข้าไปยืนอยู่ข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคก็ทรงเฉยเสีย ไม่ตรัสด้วย พราหมณ์ทำท่าจะกลับออกไป โดยคิดว่า

“พระสมณโคตมองค์นี้ไม่มีความรู้อะไร”

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทราบความในใจของเขาอยู่ ถึงตอนนี้จึงตรัสคาถาว่า

“พราหมณ์เอ๋ย ความถือตัวไม่ช่วยให้ใครได้ดีอะไรเลย ใครมาเพื่อประโยชน์ใด ก็ควรเสริมสร้างประโยชน์นั้นเสีย”

เมื่อตรัสพระดำรัสนี้ ในจังหวะเช่นนี้ ก็ได้ผล ทำให้พราหมณ์ซังกะคิดว่า “พระสมณโคตมรู้ใจเรา” ถึงยอมทรุดลงนั่งแสดงคารวะ ทำให้ที่ประชุมงงงวย ประหลาดใจว่า

“น่าอัศจรรย์จริง พราหมณ์นี้ไม่ไหว้แม่แต่มารดา บิดา อาจารย์ พี่ชาย แต่พระสมณโคตมทรงทำให้คนอย่างนั้นอบนบได้เป็นอย่างดี”

จากนั้น พระองค์จึงได้ทรงเชิญให้นั่งบนอาสนะแล้วตอบปัญหาธรรมแก่เขา จนลงท้ายเขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสก (ส.ส. (ไทย) 15/694-700)

พุทธวิธีการสอนแบบการลงโทษและการให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธะคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า

“พระผู้มีพระภาค ทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้ โดยไม่ต้องใช้อาชญา”

ซึ่งแสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษ ไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติ พระองค์ก็ทรงแสดงไปตามเนื้อหาธรรม ไม่กระทบกระทั่งใคร อย่างที่ว่า

“ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยอมบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมทานให้อาณาญาติ ให้สำเร็จด้วยธรรมิกถา” และว่า

“พึงรู้จักการยกยอ และการรุกราน ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกยอ ไม่พึงรุกราน พึงแสดงแต่ธรรมเท่านั้น” (ม.อุ. (ไทย) 14/658)

ข้อนี้ ตีความไปได้ถึงว่า ไม่ใช่ทั้งวิธีลงโทษและให้รางวัล แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การชมเชยก่อกองบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น กล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบข่มคนอื่นลง บางทีทรงชมเชยเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูกต้อง เช่น ทรงชมเชยพระนันทะ ชมพระนวกะรูปหนึ่ง ชมพระสุชาต ชมเชยพระลูกนกฏกัทธิตะ ชมเชยพระวิสาขปัญจาบลบุตร และตำหนิเตือนพระนันทะ (ส.นิ. (ไทย) 16/696-712) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง คือ การลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและทางวินัย ในทางพระวินัย ถือว่ามีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว และบทบัญญัติเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงตราไว้ โดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ พร้อมทั้งมีบทกำหนดโทษไว้เสร็จ เมื่อผู้ใดล่วงละเมิดก็เป็นการกระทำผิดต่อส่วนรวม ต้องไถ่ถอนความผิดพลาดของตน มิฉะนั้น จะเป็นผู้ไม่เป็นที่ยอมรับของสงฆ์คือหมู่คณะทั้งหมด ส่วนในทางธรรม ภิกษุผู้เหลือของจริง ๆ สอนไม่ได้ ก็กลายเป็นที่พระพุทธเจ้าและเพื่อนพรหมจารีทั้งปวงไม่ถือสาว่าเป็นผู้ที่ควรจะว่ากล่าวสั่งสอน โดยวิธีนี้ ถือว่าเป็นการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด (อง.จตุกก. (ไทย) 21/111)

พิจารณาจากพระพุทธคุณตอนต้นของข้อนี้ จะเห็นว่า การสอนไม่ต้องลงโทษ เป็นการแสดงความสามารถของผู้สอนด้วยในระดับสามัญ สำหรับผู้สอนทั่วไป อาจต้องคิดคำนึงว่า การลงโทษ คือมีหรือไม่แค่ไหน และอย่างไร แต่ผู้ที่สอนคนได้สำเร็จผลโดยไม่ต้องใช้อำนาจโทษเลย ย่อมถือว่าเป็นผู้มีความสามารถในการสอนมากที่สุด

5. ความหมายของการบูรณาการการสอนสังคมศึกษา

การบูรณาการการสอนสังคมศึกษา หมายถึง การบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ อย่างไรก็ตามเมื่อศาสตร์สมัยใหม่และพุทธศาสนา สามารถเชื่อมโยงระหว่างกันและกันได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องบวกสำหรับพุทธศาสนาที่จะทำให้คนในยุคนี้ โดยเฉพาะเยาวชนได้หันกลับมาสนใจพุทธศาสนามากขึ้น เพราะคนในยุคนี้ใครๆ ก็ต้องอธิบายเทียบกับวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์สมัยใหม่เป็นหลักเท่านั้นจึงจะยอมรับคือหากศาสตร์อะไร ขัดแย้งหรือไปด้วยกันไม่ได้กับหลักวิทยาศาสตร์แล้ว เป็นไปได้ยากที่คนในยุคนี้ จะยอมรับนับถือ ดังนั้นเมื่อพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ไปด้วยกันอย่างเหมาะสมลงตัวแล้วจึงทำให้เกิดความน่าสนใจว่าจะนำหลักพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้หรือบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่อย่างไรเพื่อ

ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับมนุษย์ เพราะการบูรณาการนั้นเป็นเรื่องยากอยู่มีใช้น้อยหากทั้งสองศาสตร์ที่จะมาบูรณาการร่วมกันมีจุดยืนที่แตกต่างกัน (กิริติ บุญเจือ, 2555 : 12-13)

แต่ด้วยความที่พุทธศาสนามีหลักคำสอนที่พัฒนามาจากหลักการพื้นฐาน เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ จึงทำให้พุทธศาสนาไปด้วยกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่ง่ายขึ้น โดยวิธีการการบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่นั้นสามารถทำได้ 2 วิธี ดังนี้

1. วิธีการบูรณาการแบบพุทธวิทยา (Buddhology) ซึ่งเริ่มต้นจากการกำหนด หรือแสวงหาประเด็น (Issues) และปัญหา (Problems) ทางวิชาการหรืองานวิจัยที่มี การถกเถียงหรือแสวงหาทางออกที่ควรจะเป็นต่อประเด็นต่าง ๆ ที่มนุษย์ ชุมชน หรือ สังคมสนใจหลังจากนั้นจึงนำพระพุทธศาสนามาเป็นฐานในการอธิบาย ขั้นตอนต่อไปจึงเข้าสู่กระบวนการของการนำวิทยาการหรือศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบายเสริม โดยมีเจตนารมณ์เพื่ออธิบายสนับสนุนให้พระพุทธศาสนาทันสมัย มีเหตุผลและสอดคล้องกับวิถีความเป็นไปของชีวิตและสังคมมากยิ่งขึ้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้ มิได้เจตนาที่จะก่อให้เกิด สัทธิธรรมปฏิรูปหรือทำให้พระพุทธศาสนาสูญเสียจุดยืนของตัวเอง

2. วิธีการบูรณาการแบบธรรมวิทยา (Dham ology) วิธีการนี้มีจุดเริ่มต้น เช่นเดียวกันกับวิธีการของ (1) การบูรณาการ จะเริ่มต้นจากการกำหนดหรือแสวงหาประเด็น (Issues) และปัญหา (Problems) ทางวิชาการหรืองานวิจัยที่มีการถกเถียง หรือแสวงหาทางออกที่ควรจะเป็นต่อประเด็นต่าง ๆ ที่ มนุษย์ ชุมชน หรือสังคมสนใจ ขั้นตอนต่อไป คือการนำวิทยาการหรือศาสตร์สมัยใหม่มาเป็นตัวตั้ง แต่จุดเด่นในวิธีการ (2) คือ การนำหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏใน พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมมาเป็นฐานในการประยุกต์ใช้ตีความ อธิบาย วิเคราะห์ บูรณาการ และสังเคราะห์ออกเป็นชุดอธิบาย ชุดความคิด หรือชุดความรู้ต่าง ๆ อย่างกลมกลืนไปด้วยกัน

อนึ่ง จากวิธีการบูรณาการทั้งสองวิธีข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าความสอดคล้อง ระหว่างพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่นั้นเป็นไปได้ทั้งเชิงนำหลักการทางพุทธศาสนาเป็นหลักแล้วตาม ด้วยศาสตร์สมัยใหม่หรือนำศาสตร์สมัยใหม่เป็นหลักแล้วตาม ด้วยพุทธศาสนาซึ่งทั้งสองวิธีนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือสภาพการณ์ของปัญหาเป็นหลัก หมายความว่า การใช้หลักการทางพุทธศาสนาหรือศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งต้นนั้นไม่สำคัญเท่ากับบริบทของปัญหาที่ต้องการนำศาสตร์ทั้งสองไปบูรณาการใช้นั่นเอง เพราะบางปัญหาอาจเหมาะสมที่จะเริ่มตั้งต้นด้วยศาสตร์สมัยใหม่ নয়ตรงข้ามบางปัญหาอาจไม่เหมาะสม ดังนั้น การบูรณาการจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงไม่ใช่เป็นเรื่องที่กล่าวกันเพียงแค่ว่าในวงวิชาการเท่านั้น แต่ควรเป็นเรื่องที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่สังคมโลกล้วนเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากศาสตร์สมัยใหม่ที่มีการปรับเปลี่ยนมาตามยุคสมัย แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทั้งหมดล้วนทำให้เกิดความ

ชัดเจนในหลักพุทธศาสนาต่อประชาคมโลกมากขึ้น จึงนับว่าเป็นเรื่องที่ดีสำหรับบรรยากาศโดยรวมของพุทธศาสนาที่จะเป็นทางเลือกให้กับผู้คนในศตวรรษที่ 21 หรือในยุคโลกาภิวัตน์นี้

6. วิเคราะห์การสอนสังคมศึกษาในพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

การวิเคราะห์พุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ ต้องวิเคราะห์พุทธศาสตร์จนมีความสามารถยอมรับหลักการและปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า เมื่อฝูงโคว่ายน้ำข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่ เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากผู้นำไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อฝูงโคว่ายน้ำไปถ้าโคจ่าฝูงไปตรงคดทั้ง ฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วยหากผู้นำตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็เป็นผู้สุข (อง.จตุกก. (ไทย) 21/70/115-116)

การวิเคราะห์พุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ในการสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตนให้เหมาะสม เอาชนะอกุศลในใจตนได้ มีธรรมประจำตนก็สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ใต้ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครองคำสอนที่กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย ลักษณะ ดังนี้คือ

1. จักขุมา มีปัญญามองการณ์ไกล เป็นผู้มิวิสัยทัศน์กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออกวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้
2. วิรูโร จัดการธุระได้ดี เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ ตนได้รับผิดชอบ
3. นิสสยสัมปนโน พึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น จะเห็นได้ว่าการเป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นผู้มีปัญญา มีประสบการณ์ เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี (อง.ติก. (ไทย) 20/20/163)

การวิเคราะห์พุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่กับหลักการที่ผู้บริหารนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารการศึกษาเป็นการสร้างความเชื่อถือให้การยอมรับจากสังคม สร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาภายในสถานศึกษา ในการที่จะสร้างศรัทธาทำให้องค์กรต่าง ๆ ในสถานศึกษาขับเคลื่อนหรือพัฒนาไปในทิศทางที่ต้องการได้ หลักพุทธธรรมที่ผู้บริหารเลือกสรรและนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา ในการปฏิบัติหน้าที่ส่งผลต่อสมรรถนะที่สำคัญและจำเป็นของผู้บริหารสถานศึกษา การปฏิบัติงานของครู และบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด ทั้งนี้ คุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักในการปฏิบัติของผู้บริหารโรงเรียน โดยแบ่งคุณธรรมออกเป็น 3 หมวดคือ

คุณธรรมที่ใช้ ในการครองตนครองคนและครองงานของ ผู้บริหารไว้กับพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ (นิติรัฐ
วรรณวิริยวัตร, 2562) ได้แก่

1. คุณธรรมในการครองตน ได้แก่ สัปปริสธรรม 7 ธรรมคัมครองโลก ธรรมมี อุปการะมาก อริยสัง
4 ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ความสุขของคฤหัสถ์ ศีล 5 โดยเฉพาะ สัปปริสธรรม 7 เป็นธรรมที่ครอบคลุมข้อ
ธรรมอื่น ๆ ในหมวดการครองตนได้เป็นอย่างดี

2. คุณธรรมในการครองคน ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ทศพิธราชธรรม ทศ 6 หลักธรรมใน
เรื่องการครองตนนั้น พรหมวิหาร 4 เป็นธรรมที่ครอบคลุมหลักธรรมข้ออื่น ๆ ได้ดีและถือว่าพรหมวิหาร 4 เป็น
ธรรมสำหรับนักปกครอง

3. คุณธรรมในการครองงาน ได้แก่ ขรवासธรรม และอิทธิบาท 4 สำหรับอิทธิบาท 4 เป็น
คุณธรรมในการครองงานเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดเพราะหากมีคุณธรรมข้อนี้แล้วการดำเนินงานต่าง ๆ จะ
ประสบความสำเร็จ สามารถครองงานไว้ได้ ถือได้ว่าขรवासธรรมครอบคลุมคุณธรรมในการครองงานได้
ดีที่สุด ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับ หลักการบริหาร
การศึกษาด้านครองตน มีจำนวน 19 หลักธรรม หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับ หลักการบริหารการศึกษา
ด้านครองคน มีจำนวน 15 หลักธรรม และหลักพุทธธรรมที่สอดคล้อง กับหลักการบริหารการศึกษาด้าน
ครองงาน มี จำนวน 19 หลักธรรม ดังนี้

(1) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักกัลยาณมิตตตา ความมี กัลยาณมิตร
คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี

(2) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับโยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ ความคิดถูก
วิธีคือ การทำในใจโดยแยบคาย

(3) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักธรรมคัมครองโลก 2 ธรรมที่ช่วย ให้โลก
มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน และสับสนวุ่นวาย มีข้อธรรม 2 ข้อคือ หิริ คือ ความละอายต่อบาป
ละอายใจต่อการทำความชั่ว โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว

(4) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักธรรมทำให้งาม 2 มีข้อธรรม 2 ข้อคือ
ขันติคือ ความอดทน และโสรัจจะคือ ความเสถียร

(5) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักธรรมมีอุปการะมาก 2 ธรรมที่
เกี่ยวเนื่องในกิจหรือในการทำมาดีทุกอย่าง มีข้อ ธรรม 2 ข้อคือ สติคือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่
เผลอ และสัมปชัญญะคือ ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ ตระหนักเข้าใจชัดตามความเป็นจริง

(6) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักกุศลมูล 3 รากเหง้าของกุศล ต้นตอ
ของความดี มีข้อธรรม 3 ข้อคือ อโลภะ คือความไม่โลภ อโทสะคือ ความไม่คิดประทุษร้าย อโมหะคือ ความไม่
หลง

(7) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสุจริต 3 ความประพฤตินี้ ประพฤติชอบ มีข้อธรรม 3 ข้อ คือ กายสุจริต การประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต การประพฤติชอบด้วยวาจา และมโนสุจริต การประพฤติชอบด้วยใจ

(8) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสันโดษ 3 ความยินดี ความพอใจ ความรู้จักอิ่มรู้จักพอ มีข้อธรรม 3 ข้อคือ ยถา ลามสันโดษ ยินดีตามที่ได้ยินดีตามที่พึงได้ ยถา พลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถา สารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร

(9) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักอริปไตย 3 ความเป็นใหญ่ มีข้อธรรม 3 ข้อคือ อัตตาริปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ถือโลกเป็นใหญ่ อัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่

(10) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักฆราวาสธรรม ๔ ธรรมสำหรับฆราวาสธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มีข้อธรรม 4 ข้อคือ สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริงหะคือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ขั้นตอนคือ ความอดทน จาคะคือ ความ เสียสละ

(11) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักพรหมวิหาร 4 ธรรมประจำใจ อันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ บริสุทธิมีข้อธรรม 4 ข้อคือ เมตตา คือความรัก ปราบณา คืออยาก ให้เขามีความสุข กรุณา คือความสงสาร คือช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา คือความ ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา คือ การวางเฉย มีใจเป็นกลาง

(12) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสังคหวัตถุ 4 ธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการ สงเคราะห์ มีข้อธรรม 4 ข้อคือ ทาน คือ การให้ ปิยวาจา คือ การใช้วาจาเป็นที่รัก อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และสมานัตตา คือความเสมอต้นเสมอปลาย

(13) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักอิชฌานธรรม 4 ธรรมเป็นที่ยึดมั่น ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล มีข้อธรรม 4 ข้อคือ ปัญญา คือ ความรู้ชัด หยั่งรู้ในเหตุผล สัจจะ คือ ความจริง จาคะคือ ความ เสียสละ และอุปสมะคือ ความสงบ

(14) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักอิทธิบาท 4 คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม 4 ข้อ คือ ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่ง ที่ทำและวิมังสา คือ ความไตร่ตรอง

(15) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักเบญจธรรมคู่กับเบญจศีล มีข้อธรรม 5 ข้อคือ เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ ปราบณาให้มีความสุข ความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์

คู่กับศีล ข้อ 1 สัมมาอาชีวะการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อ 2 กามสังวร ความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ คู่กับศีลข้อ 3 สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อ 4 สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวอยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ ไม่มัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อ 5

(16) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักพละ 5 ธรรมอันเป็นกำลัง มีข้อธรรม 5 ข้อคือ สัทธา คือ ความเชื่อ วิริยะ คือ ความเพียร สติ คือ ความระลึกได้ สมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น ปัญญา คือ ความรู้ทั่วชัด

(17) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 คุณสมบัติของมิตรดีและมิตรแท้ มีข้อธรรม 7 ข้อ ได้แก่ ปิโย คือ น่ารัก ภาวนีโย คือ นำเจริญใจหรือนำยกย่อง วตฺตา คือ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ วจนกฺขโม คือ อุดหนุนต่อถ้อยคำคือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถาม คำเสนอและ คมกิริยญจ กล่าว กตฺตา คือ แกล้งเรื่องล้าลึกได้ โน จมฺฐาเน นิโยชเย คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

(18) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักสัปปุริสธรรม 7 ธรรมของสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี มีข้อธรรม 7 ข้อคือ อัมมัญญตา คือ ความรู้จักธรรม รู้หลัก อตฺถัญญตา คือ ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล กาลัญญตา คือ รู้จักกาลเวลา อันเหมาะสม ปริสฺสัญญตา คือ รู้จักชุมชนและรู้จัก ที่ประชุม รู้กิจที่ประพฤติดต่อชุมชนนั้น และ ปุคฺคลัญญตา คือ ความรู้จักบุคคล

(19) วิเคราะห์พุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ กับหลักทศพิธราชธรรม เป็นธรรมของ พระราชา คุณสมบัติของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครองมีข้อธรรม 7 ข้อคือ ทาน คือ การให้ ศีล คือ ความประพฤติดีงาม ปริจจาคะ คือ การบริจาค อาชชวะ คือ ความซื่อตรง มัททวะ คือ ความอ่อนโยน ตปะ คือ ระเบียบ ยัมยัม ข่มใจได้อีกโทษคือ ความไม่โกรธ อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ขันติ คือ ความอดทน อวิโรธ นะ คือ ความไม่คลาดธรรม (วราส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, พุทธกิจจาน ๒๕๔๙ – มีนาคม ๒๕๕๐ : ๑๘)

7. สรุปท้ายบท

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดในเรื่องไตรยางค์กับการสอนสังคมศึกษาแบบบูรณาการ รวมถึงพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ผู้เขียนมองว่ายิ่ง วิทยาศาสตร์หรือศาสตร์สมัยใหม่ มีความก้าวหน้าไปมากเท่าใด ยิ่งเป็นผลดีกับพุทธศาสนาโดยรวม เพราะการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงของศาสตร์สมัยใหม่นั้นเป็นการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีเพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้นกว่าที่ผ่านมา ซึ่งลักษณะการแบบนี้ นับว่าเป็นแนวทางที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญมาตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงเน้นให้พุทธศาสนิกชนอยู่ใกล้กับ

ธรรมชาติ อะไรก็ตามที่ตัดต่อตัดแต่งผิดไปจากธรรมชาติมาก สิ่งนั้นย่อมจะอยู่ห่างไกลจากความเป็นจริงมากขึ้นตามไปด้วย

ดังนั้น ในสารทางสังคมศึกษาเมื่อพุทธศาสนามุ่งเน้นหาความเป็นจริงจากธรรมชาติย่อมประจักษ์แก่สังคม ศาสตร์สมัยใหม่โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ก็หาคำตอบให้กับมนุษย์ด้วยการแสวงหาความจริงจากธรรมชาติเช่นกัน จึงเป็นการลงตัวหรือสอดคล้องกันอย่างยิ่งและที่สำคัญที่สุด ทั้งศาสตร์สมัยใหม่ทั้งพุทธศาสนาล้วนมุ่งขจัดความงมงายหรือไร้เหตุผลในหมู่มนุษย์ โดยมุ่งให้มนุษย์อยู่อย่างชาญฉลาดและมีความสุขกายสบายใจ มีความทุกข์ยากลำบากให้น้อยที่สุด ซึ่งถ้าเป็นไปได้ก็ให้เข้าถึงความสุขอย่างสูงสุดคือนิพพานตามนัยแห่งพุทธศาสนาก็จะเป็นการดียิ่งโดยไม่ต้องไม่หยุดอยู่เพียงแค่ความสุขสบายตามที่ศาสตร์สมัยใหม่สร้างให้

8. เอกสารอ้างอิง

- กิริติ บุญเจือ. (2555). *วิธีการศึกษาทั่วไปแบบบูรณาการ: มนุษย์รู้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- นิติรัฐ วรรณวิริยวัตร. (2562). “การบริหารงานแบบพุทธวิธีของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อำเภอเมืองเชียงใหม่”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2560). *พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่: ตัวแบบวิถีชีวิตว่าด้วย พุทธบูรณาการและพุทธสหวิทยาการ*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหม่อมวินทร์ ปุริสสุตโม. (2561). “พุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่”. ปีที่ *วารสารปัญญา*. 25 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2561).
- พิมพ์ลีย์ หงษาคำ. (2564). *หลักการพระพุทธศาสนากับหลักการวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี เติบศักดิ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนตรี อธิธรรมพิพัฒน์. (2560). “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ: ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”. *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วัดเจ็ดเสมียน. (2560). *พระพุทธเจ้าในสายตานักปราชญ์โลก*. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นตริง เฮาส์.
- วัชร งามจิตรเจริญ. (2560). *พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.